

УДК 929 (477) (092)

Віталій Яремчук

**“СПОМИНИ ВМИРАЮЧОЇ ЛЮДИНИ”
ЛЕВА ОКІНШЕВИЧА – ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ.**

У статті робиться спроба джерелознавчого аналізу автобіографічних спогадів відомого історика державного права Гетьманщини XVII – XVIII ст. Лева Окіншевича (1898–1980); показано значення джерела для розробки проблем історії української історичної науки.

Лев Олександрович Окіншевич (Окиншевич) (1898 – 1980), поза сумнівом, належить до найбільш яскравих і науково плодovitих представників українського історіографічного відродження 20-их років XX ст. та й української історичної науки XX ст. взагалі. Знавці його історіографічного доробку одностайні в тому, що вчений є неперевершеним дослідником історії державного ладу і державного права Гетьманщини XVII – XVIII ст.¹ Бібліографія Л. Окіншевича містить близько 130 праць, з яких дванадцять – це монографії з історії державності Гетьманщини і книги загального характеру з історії українського і зарубіжного права, а також ґрунтовні праці, присвячені аналізу радянської історіографії країн Латинської Америки і США. Вражає факт, що свої класичні монографії він написав між 24 і 32 роками свого життя (“Генеральна старшина на Лівобережній Україні XVII – XVIII ст.”, 1926; “Центральні установи України – Гетьманщини XVII – XVIII ст.”, у 2-х ч., 1929 – 1930; “Значення військового товариства в Україні – Гетьманщини XVII – XVIII ст.”, 1948).

Л. Окіншевич пройшов тернистий життєвий шлях. Будучи одним з найкращих представників відомої історико-правознавчої школи академіка ВУАН Миколи Василенка, Л. Окіншевич, як і сотні інших українських вчених – творців короткочасного, але блискучого ренесансу національної науки 1920-х років, зазнав необґрунтованих переслідувань і цькування в трагічні 30-ті, причому в час розквіту своїх творчих сил. Доля дослідника склалася так, що в добу сталінської репресивної хуртовини він не був фізично знищений (його “лише” позбавили можливості наукової діяльності), а в роки Другої світової війни емігрував на Захід – спочатку в Німеччину, а в 1949 р. – в США, де й жив до кінця свого життя.

Безперечно, що наукова біографія та історіографічний доробок Л. Окіншевича становлять значний інтерес для історика історичної науки. Він вже здобув втілення в біографічних нарисах багатолітнього приятеля Лева

Олександровича, знаного історика права, покійного вже Ярослава Падокхи¹, декількох статтях про науковий доробок Л.Окіншевича³, енциклопедичних гаслах⁴. Я.Падох підготував також бібліографію знаменитого історика Гетьманщини, що спирається на бібліографічні матеріали, укладені самим Л. Окіншевичем.⁵

Предметом нашого дослідження є автобіографічні спогади Л. Окіншевича. Історія написання спогадів непроста. Вони були розпочаті Л. Окіншевичем після довгих вмовлянь друзів тільки в кінці 1977 року, себто за три роки до смерті дослідника в м. Гілкрест Гілсі (США, штат Меріленд). Підготовка їх відбувалась вкрай повільно через прогресуючі недуги вченого. Внаслідок важкого захворювання Л. Окіншевича робота не була завершеною, хоча працював він над нею майже до останнього дня свого життя. Про фізичний стан автора та проблеми, які виникали в нього при написанні спогадів, висвідчує назва, яку він їм дав – “Спомини вмираючої людини”. Машинопис тексту становить 103 сторінки. Текст має два пропуски у зв’язку з втратою трьох сторінок машинопису і обривається без логічного закінчення. Хронологічні межі спогадів – 1898-1938 рр. Вони поділені на 10 розділів, заголовки і зміст яких відображає той чи інший аспект біографії Л. Окіншевича. Праця написана доброю українською мовою. Оригінал тексту спогадів зберігається в матеріалах професора Я. Падокхи⁶, переданих до Архіву Наукового Товариства ім. Т.Шевченка у США.

Твір Л. Окіншевича опубліковано в 1995 р. у Львові у видавництві Наукового Товариства ім. Т. Шевченка⁷ з передмовою⁸ і за редакцією Голови НТШ у Львові О. Романіва та зі вступним біографічно-історіографічним нарисом Я. Падокхи про постать історика Гетьманщини⁹. Видавці змінили песимістичну оригінальну назву твору на більш оптимістичну, яка, на їхній погляд, відзеркалює найважливіший і найцікавіший аспект “Споминів” – “Моя академічна праця в Україні”. Дійсно, найповніше в праці представлено відтинки життя Л. Окіншевича в 16 років, який припадає на період його академічної кар’єри і діяльності. У виданні збережено мову і правопис автора¹⁰.

Оригінальність “Споминів” як історичного джерела не викликає сумнівів. Вивчення твору дає підстави твердити, що при його написанні автор не користувався будь-якими іншими джерелами, крім власної пам’яті. Про це свідчить сама назва мемуарів. Крім того, в “Споминах” Л. Окіншевич кілька разів апелює до власної пам’яті¹¹. Автор дуже обережний у поводженні з датами і навіть конкретними фактами свого життя.¹² Слабка ймовірність того, що історик послуговувався в спогадах додатковими джерелами впливає й з самих умов їх написання (відірваність від архівних і бібліотечних збірок України, важке і прогресуюче захворювання вченого).

Наскільки вірогідним свідомством історичних подій можна визнати твір Л. Окіншевича? Як і для будь-яких мемуарів, для “Споминів” притаманні

помилки пам'яті, тому їх не можна вважати цілком достовірним джерелом. Вимагає уточнення і перевірки насамперед хронологія подій. Автор визнає, що “більшість його дат за давністю тільки приблизні” (с. 74).

Однак, можна з певністю твердити про достовірність фактологічної основи твору. Зокрема, наближаються до істини автобіографічні моменти “Споминів”: розповідь Л. Окіншевича про події свого життя і його світоглядні рефлексії. Праця видатного історика Гетьманщини – це також важливе вірогідне джерело для вивчення суспільно-політичної атмосфери 20-30-их років. На можливість використання твору для висвітлення названих аспектів існує низка аргументів. По-перше, немає підстав сумніватись в правдивості слів автора про те, що єдиною метою написання ним спогадів є “вимоги історії” (с. 64). Аналіз тексту праці показує, що Л. Окіншевич вбачав сенс підготовки ним мемуарів в служінні історії через донесення до читача правдивих свідчень очевидця і учасника багатьох доленосних історичних подій (с. 64-66). По-друге, в “Споминах” не знаходимо слідів якоїсь цілеспрямованої політичної чи ідеологічної тенденційності або ж персональної упередженості. Навпаки, історик намагається об'єктивно поінформувати читача не тільки про події і людей, які його оточували, але й не приховує “незручних” сторінок свого життєпису. Так, він згадує про свою участь в кампанії цькування в радянській пресі видатних вчених-істориків Михайла Грушевського та Михайла Слабченка, чесно пояснюючи мотиви своєї поведінки: “Ті статті (про М. Грушевського і М. Слабченка – В. Я.) – сторінка з історії “полоненої” советської науки, коли відмова в їх написанні майже неминуче означала арешт, муки і заслання до таборів, з якого повертався на волю 1 з 10 засланих” (с. 58). Вчений відверто визнає, що в добу брутальних проскрипцій сталінщини проти української інтелігенції ніколи не виступав з відкритою критикою режиму, залишаючись назовні лояльною до влади людиною, потрапивши навіть на певний час до керівництва ВУАН. Він пише про надуманість звинувачень НКВД в пропагуванні ним незалежності України, зазначаючи при цьому: “Я не зробив би такої пропозиції (про незалежність України – В. Я.) просто з небажання передчасно загинути. Прилюдно ту думку я не висловлював навіть у розмовах з приятелями” (с. 59). По-третє, порівняння фактологічної основи “Споминів” з відомостями, поданими в опублікованих на сьогоднішній день дослідженнях (Н. Полонської-Василенко, А. Санцевича, П. Соханя, В. Ульяновського, С. Кіржаєва, І. Верби, Ю. Шаповала, І. Гирича, Р. Пирого, О. Юркової, Г. Касьянова та ін.) та збірок джерел з історії української науки 20-30-их років переконує в незвичайній чіпкості пам'яті мемуариста та правдивості фактажу джерела.

Які конкретно проблеми історії української історичної науки висвітлено в праці Л. Окіншевича? З цього погляду в “Споминах” можна виділити такі тематичні блоки: 1) автобіографічний; 2) діяльність науково-дослідних установ історичного профілю, що існували в 20-ті-на початку 30-их

років в межах ВУАН; 3) історія знищення і деградації української історичної науки в кінці 20-их-на початку 30-их років; 4) характеристики людських якостей, психологічного складу відомих українських істориків.

Центральною постаттю твору є фігура самого автора. Докладно розглянуто етапи життя, наукової і громадської діяльності Л. Окіншевича від часу його народження до 1938 р. На інформації про подійне тло біографії Л. Окіншевича цілком базуються біографічні нариси Я. Падоха в тій їх частині, яка охоплює відрізок життя історика до 1938 р. Відтак, немає сенсу докладно характеризувати добре відомий зі статей Я. Падоха зміст автобіографічної складової спогадів.

Непересічну вартість для дослідника життєвого і творчого шляху Л. Окіншевича мають ті місця в автобіографічних нотатках, де вчений ділиться з читачем роздумами про себе, своє місце в науковому і громадсько-політичному житті 20-30-их років, дає оцінку своїм вчинкам. Такі фрагменти, що слабко залучені до біографічних нарисів Я. Падоха, дають підстави для відтворення рис психології, світогляду дослідника, дозволяють проникнути у його внутрішній світ.

Читаючи мемуарні записи Л. Окіншевича, знаходимо свідчення його шляхетності, доброзичливого ставлення до людей. Про більшість знаменитих вчених і діячів культури та “маленьких” людей, яких згадує в своїй книзі історик, він пише з очевидною теплотою і симпатією.¹³ Шляхетність історика демонструють фрагменти його праці, де він пояснює причини фактичного розриву зв'язків зі своїм академічним оточенням, який стався тоді, коли його було проскрибовано. Про причини, через які не листувався з приятелями в час перебування на фактичному засланні в Казахстані, він пише: “Я рахував, що поскільки листування наукових працівників було, очевидно, контрольоване, краще не нагадувати про себе зайвий раз НКВД. З другого боку, я пам'ятав, у якому постійному страху жили тодішні люди, розумів, що листування з такою особою, як я, може здатися моїм приятелям небезпечним” (с.77).

Зі спогадів видно, що вченому була притаманною гідна подиву скромність при оцінці власної далеко не буденної персони. Він не зараховує себе до людей, що “роблять історію”, скромно оцінював свої наукові здобутки (с. 64, 66). Як вже зазначалося, Л. Окіншевич не зображує себе в “Споминах” в ролі героя в критичних ситуаціях свого життя.

Вченому, очевидно, був властивий гумор та іронія. Так, описуючи свої відносини з М. Грушевським, він зазначає, що до 1925 року його знайомство з видатним істориком “обмежувалося тим, що на зустрічній вечірці, влиштованій льокалем Спільки освіти в гонор його повернення до Києва, він, обходячи всіх присутніх, подав й мені руку” (с. 33). Відповідаючи на запрошення НКВД в “прославлянні” Богдана Хмельницького, Лев Олек-

сандрович пише: “Українські гетьмани не були в цей час популярні в советській історіографії, і я рідко згадував їх імена (у вузівських лекціях – В. Я.). Іронічно тільки, що якраз Богдан Хмельницький за кілька років став улюбленим героєм советських істориків і “дослужився” до того, що його ім’ям був названий орден за військові заслуги” (с. 58).

“Спомини вмираючої людини” – це вдячне поле для дослідження національного світогляду Л. Окіншевича. З його праці виразно бачимо щирий український патріотизм, прихильність до ідей українського національного відродження, любов до України, яку історик називав своєю “другою батьківщиною” (с. 54, 65). Водночас Л. Окіншевич, який не був етнічним українцем, а належав до змішаного білорусько-чесько-російського роду (його батько був білорусом, мати – чесько-російського походження), симпатизував білоруському національному рухові, цікавився білоруською історією, культурою, проблемами національного відродження Білорусі (недарма білоруським зв’язкам вченого присвячено цілий розділ “Споминів”). Він не заперечує, що зазнав також “впливів російської культури, до якої...ніколи вороже не ставився” і які “були міцні і в родині, і в школі” (с.65). Нарешті, дослідник не забував і свої “ще однієї” другої батьківщини” – США (с. 65). Таким чином, Л. Окіншевич знаходився під впливом кількох національних культур, і тому, очевидно, був далеким від ідеології етнічної виключності, романтичного захоплення національною ідеєю, відзначаючись поміркованістю в ставленні до національного питання. Він з однаковою симпатією описує представників різних національностей, яких зустрічав на життєвому шляху, наголошує на тому, що “деякі люди іншої національності, – такі, як я, як росіянка Н. Полонська-Василенко, як юдей О. Гермайзе, і багато інших, дещо зробили для української науки, а відтак цілої справи українського відродження” (с. 66).

Одну із сюжетних ліній “Споминів” Л. Окіншевича становить розповідь про академічні установи, в діяльності яких історик брав безпосередню участь – Комісію для вивчення історії західньоруського і українського права під керівництвом академіка М. Василенка (що існувала в межах Соціально-економічного відділу ВУАН) і Науково-дослідну кафедру історії України М. Грушевського (яка підпорядковувалась Президії ВУАН). В спогадах йдеться не стільки про конкретні напрямки діяльності установ (особливо це стосується Комісії М. Василенка), скільки про атмосферу і стиль взаємовідносин між науковцями в них. Якщо для Комісії М. Василенка була характерною “дружня співпраця її членів”, відсутність “суперництва, неприязні і непорозумінь” (с. 29), то на Кафедрі М. Грушевського атмосфера була іншою – там, на думку Л. Окіншевича, панував “формальний стиль” роботи (с. 34). Автор “Споминів” пояснює це так: Кафедра М. Грушевського була не так дослідною, як навчальною установою; важив також той факт, що добір аспірантів Кафедри не цілком залежав від М. Грушевського (с. 34).

Праця Л. Окіншевича подає цінні відомості про знищення української академічної науки в кінці 20-их – 30-ті роки, коли вона, за його образним висловлюванням, перетворилась в “полонену науку”. Зокрема, докладно описано методи комунізації ВУАН. На прикладі історії переслідувань і розприви над самим Л. Окіншевичем показано ставлення комуністичної влади до “ідеологічно шкідливих” науковців в добу сталінського терору 30-их років. Для історика вітчизняної науки вельми цінною є інформація про технологію “м’яких” політичних репресій щодо тих вчених, які, як Лев Олександрович, уникнули фізичного знищення каральними органами.

Серед злочинів сталінізму проти вільної наукової думки пам’ять автор “Споминів” зберегла й історію, пов’язану з виданням VII-го тому “Праць Комісії для вивчення історії західньоруського і українського права”. Вчений описує зміст знищеної з політичних причин книги, долю її збережених примірників (с. 42-44).

З боєм і сумом Л. Окіншевич розповідає про знищення архіву Галицької Армії (так він названий в “Споминах”, хоча, насправді, йдеться лише про частину архіву)¹⁴, що нелегально зберігався в приміщенні, в якому знаходилась ВУАН. Зі спогадів дізнаємось, що ліквідація архівних документів ГА була проведена за вказівкою керівництва ВУАН в 1929р., котре справедливо побоювалось репресій проти працівників, причетних до переховування незголошеного владі архіву (с. 44-47).

Природно, що займаючись бурхливою науковою і громадською діяльністю, обіймаючи важливі посади в системі ВУАН в 20-их на початку 30-их років (секретаря Комісії М. Василенка, секретаря місцевому ВУАН, директора видавництва ВУАН, заступника секретаря Соціально-економічного відділу ВУАН), Л. Окіншевич підтримував творчі і формально-організаційні зв’язки з багатьма відомими діячами науки і культури. Серед таких постатей бачимо цілу галерею українських істориків – М. Василенка, М. Грушевського, О. Гермайзе, І. Черкаського, С. Борисенка, С. Іваницького-Василенка, М. Горбаня, О. Оглоблина, М. Петровського, літературознавця і критика О. Дорошкевича, мовознавця В. Дем’янука, письменника Б. Антоненка-Давидовича, мікробіолога і епідеміолога Д. Заболотного, класиків білоруської історіографії (В. Пічету) та літератури (Я. Купалу, Я. Коласа). Про більшість з них Л. Окіншевич обмежується тільки короткою згадкою, обрамленою підкресленням пошани і симпатії, а то й дружніх почуттів. Лише про контакти з М. Василенком, М. Грушевським, М. Горбанем, О. Оглоблиним історик розповідає більш розлого, залишаючи читачеві свої враження від спілкування з ними. Такі фрагменти автобіографічних записів Лева Олександровича майже завжди позначені суб’єктивністю мемуариста, однак вони додають нові, часто несподівані барви до відтворення психологічного складу, людських якостей знаних вчених-істориків.

Кілька згадок в “Споминах” присвячено видатному історику держави і права Миколі Василенку. Як видно з книги, людина, яка стала “хрещеним батьком” Л. Окіншевича в науці, якій історик в значній мірі завдячував як визначенням напрямку своїх наукових студій, так і самою можливістю повноцінної наукової праці, викликала незмінне захоплення в автора. На думку Л. Окіншевича, голова Комісії для виучування історії західноруського і українського права “був ніби старшим і поважним другом її членів” (с. 34), саме він вносив в її діяльність ту “атмосферу толерантності”, завдяки якій Комісія стала однією з найпотужніших в науковому відношенні установ ВУАН (с. 29). Характеристика М. Василенка в “Споминах” стисла, але містка – це була людина, “сповнена духовним світлом добра, такту і толерантності” (с. 54). Сучасні дослідження, присвячені М. Василенку,¹⁵ доводять об’єктивність і правомірність такої оцінки.

Л. Окіншевич докладно переповідає історію свого запрошення, навчання і несподіваного усунення з Науково-дослідної кафедри історії України М. Грушевського (с.33-36). Історія студіювання молодого дослідника в аспірантурі Кафедри М. Грушевського є ще одним свідченням авторитаризму метра української історіографії, вона ж підтверджує думку (яка неодноразово висловлювалась в історіографії), що при підборі своїх співробітників Михайло Сергійович часто керувався мотивами їх особистої лояльності до нього та його “клану” у ВУАН.¹⁶

Невеличким, але досить незвичним і промовистим штрихом до психологічного портрету видатного українського історика Олександра Оглоблина є згадка про невиправдане затягування ним рецензування праці Л. Окіншевича, присвяченої знатному військовому товариству Гетьманщини XVII-XVIII ст., і врешті-решт негативну рецензію на неї через її “немарксистський характер” (с. 50). Дещо інше забарвлення мають відомості про відомого представника харківської школи Дмитра Багалія Миколу Горбаня. Як твердить мемуарист, він “був талановитою людиною”, “типовим екстравертом, цікавим і веселим співбесідником” (с. 70).

Таким чином, “Спомини вмираючої людини” Лева Окіншевича, попри свій відносно невеликий обсяг, – цінне історичне джерело, яке містить здебільшого вірогідні відомості як до життєлису видатного українського історика і правознавця, так і для вивчення історії української історичної науки в добу грандіозного її розвитку в 20-ті роки і моторошної трагедії 30-их років. Вони заслуговують пильної уваги дослідників і активного та всебічного впровадження до наукового обігу.

Примітки

1. Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за совєтської доби та доля істориків // Записки НТШ. – 1962. – Т. 173. – С. 37; Падох Я. Лев Окіншевич – видатний

історик державного права України – Гетьманщини XVII-XVIII ст. (1898 – 1980) // Український історик (далі – УІ). – 1981. – №1-4. – С.105; Одарченко П. Наукова діяльність Української Академії Наук у роки 1919 – 1932 (гуманітарні науки за винятком мовознавства) // 125 років київської української академічної традиції. 1861 – 1986.: Збірник. – Нью-Йорк, 1993. – С. 26; Усенко І. Окіншевич (Окиншевич) Лев Олександрович // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К, 1996. – С. 870-871.

2. Падох Я. Лев Окіншевич – видатний історик державного права України – Гетьманщини XVII-XVIII ст. (1898 – 1980) // УІ. – 1981. – №1-4. – С. 105 – 117; 1982. – № 3-4. – С. 92 – 105; Його ж. Предмет історії українського права в УВУ й його викладачі // Збірник на пошану проф. д-ра Володимира Янева. – Мюнхен, 1983. – С. 1043-1044.; Його ж. Лев Окіншевич – видатний історик державного права козацької України // Окіншевич Л. Моя академічна праця в Україні. – Львів, 1995. – С. 8-24.

3. Водотика С.Г. Механізм реалізації політичної влади в Гетьманщині протягом другої половини XVII ст. в оцінці Л.О.Окиншевича // Укр. козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: (Матеріали Четвертих Всеукр. істор. читань). – К.; Черкаси, 1994. – С.158-161; Ясь О. Лев Окіншевич та його есе “Між Заходом і Сходом” // Розбудова держави. – 1997. – №7/8. – С. 102-107; Його ж. Лев Окіншевич і проблема “межового положення” України: (З історіографічних дискусій на еміграції кінця 40-х – початку 50-х років XX ст.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць та спогадів (Пам’яті видатного вченого-історика, чл.-кор. НАН України І. О. Гуржія). – К., 1998. – С. 354-372; Лебедева В. Лев Окіншевич і Беларусь // Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – К., 1999. – Вип. 7. – С.253-259.

4. Див.: Окіншевич Лев // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. – Мюнхен, 1966. – Т. 5. – С. 1836; Усенко І. Вказ. праця; Zhukovsky A. Okinshevych Lev // Encyclopedia of Ukraine: 5 vols. – Toronto; Buffalo; London, 1993. – Vol.3. – PP.673-674.

5. Див. бібліографію Л. Окіншевича в додатку до видання статті Я. Падоха в “Українському історичному” окремою відбиткою: Бібліографія проф. Лева Окіншевича / Укл. Я.Падох // Падох Я. Лев Окіншевич – видатний історик державного права України – Гетьманщини XVII-XVIII ст. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1985. – С.31-38.

6. Падох Я. Лев Окіншевич – видатний історик державного права України – Гетьманщини... – УІ. – 1981. – № 1-4. – С. 107-108; Окіншевич Л. Моя академічна... – С. 82, 86; Романів О. Від редактора // Окіншевич Л. Моя академічна... – С. 5.

7. Окіншевич Л. Моя академічна праця в Україні. – Львів, 1995. – С. 25-81.

8. Романів О. Вказ. праця. – С. 5-7.

9. Падох Я. Лев Окіншевич – видатний історик державного права козацької України – С. 8-24.

10. Романів О. Вказ. праця. – С. 6-7.

11. Див., наприклад: “у 1923 чи 1924 році одного дня...” (с.29) (тут і далі поклики на працю Л. Окіншевича подаватимуться в тексті статті і у “Примітках” в круглих дужках); “одного дня...” (с. 30); “одного дня, – думаю, що це було на початку 1925 року...” (с.33); “десь коло 1928 року...” (с. 37); “в кінці 1931 чи на початку 1932 року...” (с. 49); “мабуть, це був кінець січня чи початок лютого 1934 року...” (с.62.); “десь на початку 1936 чи вкінці 1935 року...” (с. 74); “під час моїх 3-х чи 4-х поїздок до Мінську...” (с. 37); “я не впевнений щодо тодішньої назви цієї організації...” (с. 50).

12. Див., наприклад: “скільки пам’ятаю, я чотири рази їздив до Москви...” (с. 28); “скільки пригадую, доцентура...” (с. 36); “моя пам’ять не зберегла назви і предмету праці С. Борисенка...” (с. 43); “пригадую, що у 1932 році...” (с. 43); “було їх, скільки пам’ятаю, коло 10000” (с. 74).

13. Див., наприклад, розповідь Л. Окіншевича про М. Василенка (с. 29, 34, 54); О. Гермайзе (с. 35); С. Борисенка (с. 36); В. Дем’янчука (с. 40-41); М. Петровського (с. 56); М. Горбаня (с. 69-70); людей, які допомагали йому в знищенні частину архіву Галицької Армії (с. 44-46, 65) та працівників “Прибалхашстрою” (с. 72-73, 76).

14. Див.: Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919рр. – Львів, 1998. С. 24.

15. Див.: Микола Прокопович Василенко /Вороненко В. В., Кістерська Л. Д., Матвеева Л. В., Усенко І. Б. – К., 1991; Падоч Я. Микола Василенко – історик і будівничий української державності (у 120-річчя його народження) // 125 років кий-вської... – С. 359-375.

16. Див. критичні оцінки кадрової політики М. Грушевського в працях: Сохань П. С., Ульяновський В. І., Кіржаєв С. М. М. С. Грушевський і Academia. – К., 1993. – С. 155-156; Субтельний О. Олександр Петрович Оглоблин // 125 років кий-вської... – С. 551; Верба І. Родина Грушевських в українській історичній науці 1920-х рр. // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 142-143.

The author made an attempt to provide a source studies analysis of the autobiographical memoirs by Lev Okinshevyeh, a famous historian of Hetmanshchyna State Law of the XVII–XVIII centuries; the importance of sources for elaboration of problems in the history of Ukrainian historical science is demonstrated.